

Janusz Dworak

ORCID <https://orcid.org/0000-0003-2024-4064>

Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku

Henryk A. Kretek

ORCID <https://orcid.org/0000-0001-8857-3652>

Politechnika Śląska, Wydział Organizacji i Zarządzania
Katedra Stosowanych Nauk Społecznych

Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa w Raciborzu

Na pytanie, co znajduje się poza myśleniem naukowym, intelektem i informacją, można odpowiedzieć – emergencja i etnometodologia

DETERMINANTY PRZESYŁANIA INFORMACJI (ETNO-EMERGENTING)

Streszczenie (abstrakt): Artykuł opracowano na potrzeby identyfikacji części składowych informacji, które nieprawidłowo zdiagnozowane są źródłem licznych niedomówień, spekulacji, a nawet manipulacji. Bazując na etnometodologii i emergencji, wyartykułowano strukturę informacji, której nośnikami są: fakt, prawda, abstrakcja, fikcja i kontekst. Następnie zaprezentowano strukturę i kodyfikację informacji, która pozwoli na ocenę jej rzetelności, wiarygodności i przydatności w procesie podejmowania trafnych decyzji. Proces analizowania poszczególnych części przekazywania informacji został przez autorów nazwany etno-emergentingiem.

Słowa kluczowe: emergencja, dysfunkcja, marketing, etnometodologia, deforming, etno-emergenting

DETERMINANTS OF INFORMATION SENDING (ETNO-EMERGENTING)

Abstract: The article was prepared for the purpose of identifying information components that are incorrectly diagnosed and are the source of numerous: understatements, speculations and even manipulations. Based on ethnomethodology and emergence, the information structure has been articulated, the carriers of which are: fact, truth, abstraction, fiction and context. Then, the structure and codification of information is presented, which will allow for the assessment of its reliability, credibility and usefulness in the process of making right decisions. The authors call the process of analyzing individual parts of information transfer ethno-emergenting.

Keywords: emergence, dysfunction, marketing, ethnomethodology, deforming, ethno-emergenting

Wstęp

Etno-emergenting powstał z połączenia etnometodologii z emergencją w jeden spójny system, ukazujący bariery przekazywania informacji w różnego rodzaju prezentacjach. Jego celem będzie wskazanie na trudności, które utrudniają, a nawet uniemożliwiają porozumiewanie się osób o różnych cechach wrodzonych i typach osobowościowych. Z jednej strony opierać się będzie on na zjawiskach zbadanych przez etnometodologię, czyli na schematach nawiązywania kontaktów między osobami o różnych cechach, z drugiej natomiast, weźmie pod uwagę zjawiska emergentne, które albo utrudniają albo wspomagają przepływ informacji od nadawcy do odbiorcy. Celem pracy jest poszerzenie wiedzy na temat struktury informacji i prezentacja przykładów, ukazujących sposoby jej wykorzystania w kreowaniu innowacyjnych rozwiązań w praktyce.

Artykuł składa się z dwóch części: w pierwszej, teoretycznej omówiono zakres pojęć związanych z tematem artykułu i są to wyjaśnienia dotyczące: etnometodologii; emergencji; struktury informacji oraz barier ograniczających jej przekazywanie. W ten sposób wyartykułowano nową koncepcję analizy informacji, którą nazwano etno-emergentingiem. W drugiej części – empirycznej – zaprezentowano formę kodyfikacji informacji, która ilustruje jakimi sposobami można rozeznaczyć jej rzetelność i wiarygodność.

Część I (teoretyczna) – wprowadzenie w zakres (meritum) zagadnienia

W społeczeństwie, a szczególnie w marketingu, podstawą porozumiewania się jest proces przekazywania informacji – skonstruowanej w taki sposób, aby ona inspirowała możliwe duże grono osób do działania. Stąd wynika problem, jak informację ująć w schemat, który zapewni jej prawidłowe zrozumienie.

Występujące bariery komunikacji interpersonalnej między nadawcą a odbiorcą informacji mogą być bowiem spowodowane: samoistnym wyłanianiem się opinii na temat prezentowanych treści w miarę dopływu nowych danych z różnych źródeł, cechami osobowościowymi interlokutorów oraz czynnikami zewnętrznymi, na które nie mają oni wpływu. Dostosowanie prezentacji nauczyciela, trenera i instruktora do osobowości słuchacza, często utożsamiane jest z przekazywaniem mu obiektywnych informacji dotyczących prezentowanych treści. Lecz tu pojawia się pytanie, co należy uznać za informację obiektywną? Trudno bowiem rozgraniczyć takie pojęcia jak *subiektywna i obiektywna: informacja, wiadomość, czy ocena*. Pierwsze wyrażenie przeczy bowiem logice, ponieważ *subiektywna* opinia jest zawsze wyrażaniem własnego zdania. Zaś drugie to eufemizm, gdzie *obiektywna: informacja, wiadomość, czy też ocena* stanowi figurę stylistyczną, polegającą na sformułowaniu wypowiedzi w taki sposób, aby coś podkreślić, nie wnosząc nic do meritum zagadnienia¹. Są to określenia takie, jak: banalnie proste, pełny komplet, akwen wodny, cofać się do tyłu, spadać w dół, podnieść do góry, wrócić z powrotem, kontynuować dalej, okres czasu, wzajemna współpraca, fakt autentyczny, w miesiącu marcu, oraz geneza powstania – czyli są to pleonazmy i tautologie. Nie można więc mówić o obiektywnej lub

¹ <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/obiektywne-opinie;9803.html> [dostęp: 7.12.2021].

subiektywnej informacji, kierowanej przez nadawcę do odbiorcy informacji, i dotyczy to także informacji płynących w kierunku odwrotnym w postaci komunikatów zwrotnych. Właściwym przymiotnikiem dla określenia informacji będą: wiarygodna; rzetelna; miarodajna; pełna; aktualna itp. Stąd wniosek, że artykułując określone wrażenia, nadawca komunikatu nie zdaje sobie często sprawy z tego, dlaczego inni go rozumieją, podziwiają, akceptują lub wręcz przeciwnie: lekceważą, nie słuchają, a nawet ignorują.

Istota etnometodologii

Studia nad problematyką badań społecznych doprowadziły do wyodrębnienia nowej dziedziny socjologii. Jest to etnometodologia, która z założenia opisuje zjawiska życia codziennego w sferze bezpośrednich kontaktów międzyludzkich². Jej twórcą był Harold Garfinkel, a jego odkrycia umożliwiły rozpoznawanie świadomych i nieświadomych konstrukcji myślowych³. Badania etnometodologiczne zajmują się analizą zwrotów potocznych⁴, wynikających ze sposobów i technik pozwalających na identyfikowanie kontekstów nadających sens rzeczywistości. Ponadto skupiają się one na poznaniu procesów komunikowania się między osobami przynależącymi do określonej społeczności. Badania tego typu poddają analizie nawet banalne gesty czy słowa, które nadają sens dalszej rozmowie i są istotne dla tworzenia formalnych oraz nieformalnych reguł porozumiewania się⁵.

Istota emergencji

Termin „emergencja” został wprowadzony do języka technicznego w drugiej połowie XIX wieku przez Georga Henry’ego Lewesa⁶, a samo słowo oznacza wyłanianie się⁷, czyli powstawanie nowych jakościowo różnych cech obiektów, wzajemnie na siebie oddziałujących w danym zbiorze. Analizując istotę emergencji, G.H. Lewes pokazał, że taka sama przyczyna, będąca wypadkową tych samych czynników, nie zawsze przyniesie identyczny efekt. W swych pracach poszukiwał on odpowiedzi na pytanie – jaki jest łączny skutek kilku razem działających sił addytywnych (będący wynikiem sumowania składników), które można do siebie dodawać oraz sił multiplikatywnych (będący wynikiem mnożenia czynników), a te z kolei generują efekt synergii. Natomiast w praktycznym ujęciu emergencja⁸ rozumiana jest jako brak możliwości oceny skutków łącznego działania kilku

² J. H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985, s. 473.

³ H. Garfinkel, *Studia z etnometodologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 11.

⁴ E. Magier, *Etnometodologia*, „Teraźniejszość - Człowiek - Edukacja” 2000, nr 4, s. 44.

⁵ K. Duraj-Nowakowa, *Teoria systemów a pedagogika*, WN WSP, Kraków 1992, s. 123.

⁶ G.H. Lewes, *Problems of Life and Mind*, Kegan Paul, Trench, Turbner & Co., London 1875.

⁷ Angielski termin *emergence* został zaczerpnięty z łaciny, a używany był w XVI wieku na oznaczenie „wynurzania się” i przyjął szersze znaczenie dla wyrażenia czegoś pojawiającego się niespodziewanie. (por. W. Korohoda, *Myśli i opinie wybranych przyrodników o emergencji i redukcjonizmie w biologii* [w:] *Struktura i emergencja*, (red.) M. Heller, J. Mączka, PAU–OBI–Biblos, Kraków–Tarnów 2006, s. 161–172).

⁸ Zob. J. Dworak, *Zarządzanie emergencją w szkołach wyższych*, [w:] *Humanistyczne i społeczne aspekty biznesu i zarządzania*, (red.) L. Karczewski, H. Kretek, Politechnika Opolska, Opole 2019.

elementów w sytuacji, gdy znane są efekty działania każdego z nich osobno. Wyróżnia się ona nieprzewidywalnością zjawisk takich jak:

- współdziałanie kilku czynników, które przewyższa ich sumaryczny efekt,
- brak jednej części struktury powoduje, że nie spełnia ona swoich zadań,
- domyślanie się efektu podjętych działań, dla takich samych obiektów, na które działają identyczne bodźce,
- ocena zachodzących zjawisk, postrzegana niezależnie od przyjętych kryteriów,
- historyczność oznaczająca realność zjawisk, pojawiających się w różnych okresach⁹.

Emergencja z filozoficznego punktu widzenia oznacza nie tylko zbiór wzajemnie powiązanych z sobą części, lecz ich relacje z pozostałymi elementami struktury. Można powiedzieć, że emergencja występuje wówczas, gdy całość spełnia inną funkcję niż poszczególne jej części i odwrotnie - osobne części spełniają inną rolę niż całość. Tak bywa z informacją, która jeżeli jest niepełna, źle sformułowana lub nieprecyzyjnie wyartykułowana, nie spełnia swojego zadania.

Percepcja kontekstu

Szczególną wagę emergencja i etnometodologia przywiązuje do kontekstu, który można utożsamiać z wiedzą oczywistą, ponieważ wszyscy ją znają i praktycznie codziennie stosują. Dla niewtajemniczonych w takich procesach pojawiają się pewne bariery, natomiast „swoim” umożliwiają dogadywanie się. Może wystąpić też sytuacja, w której typowe gesty i słowa mogą zostać źle zrozumiane, co doprowadzi do napięć i konfliktów. Zachodzi tu także proces multiplikacji informacji w miarę powiększania zbioru danych uzyskanych z różnych źródeł.

Manipulowanie¹⁰ informacją wymaga sprawnego posługiwania się narzędziami wyrażania własnych myśli, które będą nadawały znaczenie zachodzącym relacjom, a do takich będą należeć:

- figury retoryczne – umożliwiające wywieranie wpływu na emocje zebranych,
- aranżacje przestrzeni – nadające znaczenie wypowiedzianym kwestiom,
- materialne dowody sukcesu – przedstawiające osiągnięcia w danej dziedzinie;
- specyficzne zachowania – to przestrzeń gdzie przestają na pewien czas obowiązywać dotychczasowe: zasady, wartości czy normy zachowania poszczególnych osób. Uściślając, chodzi o miejsce artykułowania informacji, w którym może mieć ona inne znaczenie niż oczekiwałby tego jej nadawca. Na przykład jest to: plaża, sauna, wesele, dyskoteka, szpital, kościół lub uczelnia, gdzie na sposób wyrażania swojego zdania

⁹ Omawiane cechy ilustruje następujący przykład: jeżeli z wieży zbudowanej z klocków zostanie usunięty jeden element, a potem drugi i ten ruch nie wywoła żadnych zmian, to nie znaczy, że gdy zostanie usunięty trzeci to wieża będzie stała nadal. Tu zawodzi rozumowanie, że takie same działania powodują identyczne skutki. Podobnie jest z informacją - nie wiadoma która informacja przyczyni się do zmiany całej struktury.

¹⁰ Słowo manipulowanie, nie jest tu użyte w pejoratywnym znaczeniu.

wpływają emocje powiązane z empatią, czyli wspólnym przeżywaniem tradycji, warunków czy sytuacji.

Ponadto konteksty decydują o interpretacji faktów, tworzą stereotypy myślenia, przyczyniają się do oceny rzeczywistych zdarzeń oraz mogą utrudniać lub uniemożliwiać interpretacje zjawisk zachodzących w otoczeniu. Dzięki analizie prowadzonych konwersacji za pomocą emergencji i etnometodologii możliwe jest wyodrębnienie świadomych i nieświadomych konstrukcji myślowych, które determinują zbiór elementów charakteryzujących sposób postrzegania różnorodnych zjawisk przez lokalne społeczności¹¹.

Istota informacji

Informacja została zdefiniowana przez Gregory'ego Batesona jako „różnica, która robi różnicę”¹². Można także informację rozumieć jako „zbiór zarejestrowanych różnic”¹³, lub wiadomość, która zmienia bieg wydarzeń. „Siła informacji tkwi w tym, że jest ona nieodzownym instrumentem odkrywania i budowania wiedzy”¹⁴. Informację należy rozpatrywać w kontekście okresu, w którym powstała i którego dotyczy. Jeżeli jest to czas przeszły, to źródłem informacji najczęściej będzie:

- wiedza zgromadzona w bibliotekach, wideotekach i muzeach, w postaci różnorodnych zapisów. Są to jednak najczęściej artefakty dotyczące przeszłości i posługiwanie się nimi umożliwia jedynie zastosowanie ich w konkretnej sytuacji,
- doświadczenie nabyte podczas wykonywania licznych obowiązków, a wynikające z rutyny i jest ono wówczas dość często spersonalizowane emocjami osób, które potrafią wyciągać wnioski ze sposobu wykonywanej swojej pracy,
- badania naukowe rozumiane, jako poszukiwanie nowatorskich sposobów rozwiązania zaistniałych problemów, w oparciu o znane metody działania.

W tych określonych przypadkach pozyskaną informację będzie można nazwać bierną i utożsamić ją z wiedzą, która została już wyartykułowana lub opublikowana, a inni mogą ją przetwarzać, magazynować, przesyłać, streszczać, kondensować, kompilować, uaktualniać, filtrować, selekcjonować, interpretować, uwiarygadniać, wymieniać, kupować, sprzedawać oraz przenosić w czasie i przestrzeni¹⁵.

¹¹ Czasem w kabaretach celowo łamane są ogólne zasady porozumiewania się, co jest podstawą komediowych gagów i skeczy. W żartach umyślnie i niespodzianie zmienia się interakcje po to, aby w przejaskrawiony sposób pokazać paradoksy wynikające z wymiany informacji. Bywa, że istotą komediowej sytuacji jest zmiana kontekstu, w jakim zwykle przebiega rozmowa, to wówczas źródłem dowcipu jest „szok poznawczy”.

¹² A. Skibiński, *Gregory Bateson i kontekstowa teoria komunikacji. Różnica, która czyni różnicę, i wzorzec, który łączy*, <http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/2850/1/Adam%20Skibi%C5%84ski%20-%20Gregory%20Bateson%20i%20kontekstowa%20teoria%20komunikacji.pdf> [dostęp: 12.12.2021].

¹³ A. Chmielewski, *Rzeczy i wartości Humanistyczne postawy edukacji ekonomicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999, s. 85.

¹⁴ K. Materska, *Informacja w organizacjach społeczeństwa wiedzy*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2007, s. 16.

¹⁵ Ten typ informacji wykorzystywane jest w sztucznej inteligencji, która jest tak inteligentna, jak jej twórcy.

We współczesności rodzi się jednak zapotrzebowanie na kreowanie, generowanie i wytwarzanie informacji aktywnej, przyjmującej nazwę post-informacji, to zaznaczy takiej, która wnosi istotny wkład do rozwoju wiedzy, umożliwia powstanie innowacyjnych rozwiązań oraz inspiruje do działania¹⁶. W praktyce oznacza to możliwość pojawiania się zarówno zjawisk emergentnych umożliwiających powstawanie nowych projektów, jak również procesów niweczenia trudu włożonego w ich realizację.

Celem rozeznania źródeł informacji aktywnej (post-informacji) przeprowadzono badanie za pomocą kwestionariusza ankiety, składające się z tylko jednego otwartego pytania: Jakiego działania zaproponowałbyś, aby zmotywować mieszkańców osiedli do dokładnego sortowania śmieci?. Na 128 badanych 4,7% respondentów proponowało użycie sztucznej inteligencji do segregacji śmieci; 7,8% zalecało zmodyfikować dotychczasowe formy recyklingu i na tej podstawie dokonywać selekcji; 12,5% respondentów widziało rozwiązanie problemu w zwiększaniu liczby kampanii reklamowych dotyczących ochrony środowiska, 12,5% respondentów podkreśliło, że należy przykładać większą wagę do poszukiwania nowych rozwiązań na zarządzanie segregacją śmieci, natomiast aż 87% respondentów stwierdziło, że obecny stan segregacji w zupełności im odpowiada lub nie wyraziło swojej opinii.

Wyniki badań ankietowych i wywiady pogłębione z respondentami umożliwiły wyodrębnienie grup osób, którym nadano nazwy¹⁷:

- „Intelektualiści” (według badań pilotażowych stanowili około 4% badanej grupy) były to osoby potrafiące tworzyć nieznane dotąd formy produktu, promocji i prezentacji. To oni dosyć często roztaczali irracjonalne wizje, mieli niekonwencjonalne pomysły oraz generowali nowatorskie koncepcje sprzedaży, trudne do zrealizowania w istniejących warunkach. Kreowane przez nich informacje powstawały samoistnie w wyniku posiadanej wiedzy i cech osobowościowych respondentów. Tak więc pomysły tych osób można w pełni uznać za informację czynną;
- „Naukowcy” (ok. 6%) dysponujący teoretyczną wiedzą, dzięki której zdolni byli opracowywać wszelkiego rodzaju rekonstrukcje, reorganizacje, renowacje – noszące wspólną nazwę innowacji. Potrafią oni ocenić realność zaprojektowanych przedsięwzięć oraz wdrożyć je do produkcji, zarządzania, administrowania czy marketingu. Ich odpowiedzi można uznać jako wynik przetwarzania posiadanej wiedzy, celem dostosowania jej do rozwiązania danego problemu. Tak więc koncepcje tych osób można uznać tylko częściowo za informację czynną;
- „Marketingowcy” (ok. 10%), starający się tworzyć różne formy prezentacji projektu umożliwiając tym samym pozyskiwanie dodatkowych osób do współpracy. Oni, opierając się na sprawdzonych modelach teoretycznych, koncentrują się na sposobach pre-

¹⁶ M. Majewska-Bator, P. Bator, *Źródła wiedzy zewnętrznej wykorzystywane przez przedsiębiorstwa w działalności gospodarczej* [w:] *Sources of the external knowledge*, (red.) M. Majewska-Bator, P. Bator, <http://31.186.81.235:8080/api/files/view/12833.pdf> [dostęp: 7.12.2021].

¹⁷ Nazwa: intelektualista, naukowiec, menadżer, marketingowiec i pracownik będą określeniami dotyczącymi grup studentów o specyficznym cechach.

zencacji produktu różnym gremiom, na różnych forach. W tym przypadku koncepcje tych osób można także uznać tylko częściowo za informację czynną;

- „Menadżerowie” (ok. 10%) jawili się tu, jako osoby zarządzające: intelektualistami, naukowcami oraz marketingowcami, celem pozyskania funduszy na realizację projektu w praktyce, co zwiększałyby konkurencyjność przedsiębiorstwa w otoczeniu. Ich wkład w realizację zadania ogranicza się do wykorzystywania własnego doświadczenia, posiadanych znajomości oraz własnej pozycji w firmie. Podobna sytuacja dotyczy, aczkolwiek w mniejszym stopniu tej grupy osób;
- Pracownicy (ok. 70%) to osoby bierne, aczkolwiek chętnie wykonujące powierzone im zadania. Pracę traktują jako przydzielone zadanie, które należy wykonać¹⁸. W tej grupie najczęściej stosowana informacja bierna, to znaczy taka zmuszająca do dostosowywania się do istniejących już sposobów myślenia.

Zaproponowany podział w rzeczywistości nie jest tak jednoznaczny, ponieważ wiele osób posiada cechy, które można przypisać różnym grupom. Jednak ze względów poznawczych tego typu kwalifikacja pozwoli na rozpoznanie osób zdolnych do kreowania nowatorskich pomysłów i jak można zauważyć, jest ich stosunkowo niewiele w społeczeństwie. Ponadto na podstawie wyników badań można wysnuć dodatkowy wniosek – trudności w nawiązywaniu relacji międzyludzkich wynikają z przynależności do grup charakteryzujących się specyficznym sposobem magazynowania, przetwarzania i generowania informacji.

Bariery zniekształcające strukturę informacji

Emitowanie identycznych informacji nie wywoła takich samych reakcji u wszystkich odbiorców¹⁹. Można także zauważyć, że osoby tworzące informacje i cechujące się ponadprzeciętnymi zdolnościami intelektualnymi nie potrafią czasem w sposób precyzyjny przekazać jej treści innym – uczniom, studentom czy słuchaczom²⁰. Tak więc barierami komunikacyjnymi są często ostre, skumulowane i nieuświadomione przejawy:

¹⁸ Wyniki badań można w dość obrazowy sposób przedstawić, jako problem z umeblowaniem biura, gdzie intelektualiści będą tworzyli projekty mebli i zaproponują ich ustawienie, naukowcy podadzą przykłady renowacji starych sprzętów, będąc świadomi tego, że kolejne ustawienia mebli mają ograniczoną liczbę wariantów, marketingowcy poszukają kontekstów, dzięki którym będą mogli zaprezentować nowatorskie sposoby wykorzystania szaf, stołów i półek, menadżerowie zajmą się pozyskiwaniem środków na sfinansowanie zmian zaproponowanych przez naukowców, a dla pracowników problem meblowania nie będzie w ogóle istniał, ponieważ zaakceptują każdą jego formę.

¹⁹ Obrazowo można to przedstawić za pomocą analogii - pociski o identycznych parametrach wystrzeliwane przez tą samą armatę nigdy nie trafiają w to samo miejsce. Podobnie z informacją – identyczna dociera równocześnie do kilku odbiorców, lecz każdy z nich inaczej ją zrozumie, zinterpretuje i wykorzysta.

²⁰ To subiektywna opinia na podstawie analizy licznych komentarzy internautów pod wypowiedziami polityków, celebrytów i duchownych.

- **dysfunkcji** takich jak:

- dysleksja to trudności w procesie czytania, wynikające z przestawiania głosek, pomijania liter oraz niekontrolowanego czytania pojedynczych wyrazów²¹,
- dysgrafia przejawiająca się nieczytelnym pismem, omijaniem trudnych do wymówienia słów, niekończeniem zdań podczas rozmowy, rozdźwiękiem między tym, co dana osoba zapisze, a co rzeczywiście wie na ten temat²²,
- dysortografia to nagminne popełnianie błędów ortograficznych²³,
- dyskalkulia to zaburzenie rozumienia abstrakcyjnego, niezbędnego do wykonania obliczeń pisemnych i pamięciowych²⁴,
- hiper-dysleksja to trudności w czytaniu i zrozumieniu tego tekstu²⁵.

Są to zaburzenia nie tylko ucznia w szkole, studenta na uczelni, osób zajmujących kierownicze stanowiska w różnego typach organizacjach, ale także nauczycieli prowadzących zajęcia we wszystkich typach szkół. Osoby o takich dolegliwościach będą unikały sytuacji, w których ich przypadłości zostaną zauważone przez innych, co powoduje, że ich prezentacje będą niepełne, mało wartościowe, a nawet niezrozumiałe dla szerszego grona odbiorców.

- **stylów uczenia się** mających związek z preferowanym zmysłem w zakresie odbierania i przetwarzania informacji płynących z otoczenia, a dotyczących postrzegania obiektów, zdarzeń, warunków i sytuacji ze względu na sposób przyswajania informacji przez:

- wzrokowców postrzegającymi otoczenie zmysłem wzroku, dlatego najbardziej interesuje ich to, co mogą zobaczyć²⁶,
- słuchowców uczących się – słuchając i mówiąc, a niepamiętających tego, co zobaczyli²⁷,
- kinestetyków, zapamiętujących przez ruch, odczucia i emocje²⁸.

²¹ Dysleksja – specyficzne trudności w uczeniu się, <https://www.medonet.pl/zdrowie,dysleksja---przyczyny--rodzaje--objawy-i-diagnoza--jak-pomoc-dziecku-z-dysleksja-,artykul,1725251.html> [dostęp: 8.12.2021].

²² Dysgrafia, <https://www.hellozdrowie.pl/dysgrafia-na-czym-polega-i-jak-ja-rozpoznać-cwiczenia-na-dysgrafie/> [dostęp: 8.12.2021].

²³ Dysortografia, <https://www.hellozdrowie.pl/dysortografia-na-czym-polega-i-jak-ja-rozpoznać/> [dostęp: 8.12.2021].

²⁴ Dyskalkulia, <https://www.medonet.pl/choroby-od-a-do-z,dyskalkulia---czym-jest-i-jakie-sa-jej-rodzaje-,artykul,1726991.html> [dostęp: 8.12.2021].

²⁵ Dysleksja – problem dziecka, rodziców i nauczycieli, <http://www.zs-starawies2.pl/index.php/aktualnosci/36-dysleksja-problem-dziecka-rodzicow-i-nauczycieli> [dostęp: 8.12.2021].

²⁶ Wzrokowiec, <https://www.mjakmama24.pl/dziecko/starsze-dziecko/wzrokowiec-kto-jest-i-jak-sie-uczy-aa-vCe9-CtY5-5Ye7.html> [dostęp: 8.12.2021].

²⁷ Słuchowiec, <https://www.mjakmama24.pl/edukacja/pomoc-w-nauce/sluchowiec-jak-pomoc-w-nauce-sluchowcowi-aa-D5dN-5tkw-61xc.html> [dostęp: 8.12.2021].

²⁸ Kinestetyk, <https://dobryslownik.pl/slowo/kinestetyk/223907/> [dostęp: 8.12.2021].

Opierając się na założeniu, że każdy człowiek na swój sposób odbiera bodźce zewnętrzne i w indywidualny sposób je przetwarza, będzie można zwiększać efektywność przekazywania informacji, dostosowując jej formę do percepcji odbiorców.

- **przypadłości związanych z zespołem Aspergera**, które charakteryzują osoby o wysokim poziomie inteligencji, lecz uwikłane w liczne trudności w zakresie nawiązywania bliskich relacji z otoczeniem²⁹. Mając specyficzne zainteresowania, interesuje ich tylko jedna dziedzina, w której bardzo często bywają wybitnie uzdolnieni. Radząc sobie z codziennymi obowiązkami, jednocześnie nie mogą dostosować własnego sposobu wyrażania myśli do możliwości percepcji innych osób. Skupiając się tylko na tych cechach omawianego problemu, które sami uważają za ważne, nie biorą pod uwagę innych jego aspektów. Są izolowani przez innych, ponieważ postrzega się ich jako odmieńców, którzy nie potrafią funkcjonować w grupie, nawiązywać kontaktów społecznych oraz utrzymywać więzi rodzinnych.
- **wrodzonych cech osobowości**, które w dużym stopniu decydują o funkcjonowaniu osoby w rodzinie i społeczeństwie, które nazwane zostały temperamentem. Objawia się on emocjonalnym reagowaniem na bodźce w sytuacjach zagrożenia i różnych konfliktach. Takimi osobowościami są:
 - flegmatyk, który jest dobrym słuchaczem, potrafi uważnie obserwować ludzi i trafnie ocenia przebieg danej sytuacji, ponadto działa powoli, dlatego preferuje wykonywać pracę, która nie wymaga pośpiechu;
 - sangwinik, który jest dominujący, władczy i niezdyscyplinowany i nie ma problemów z wchodzeniem w relacje interpersonalne. Najlepiej wykonuje prace wymagające szybkiego działania i podejmowania trafnych decyzji;
 - melancholik, któremu na co dzień towarzyszą obawy przed nieznaną przyszłością. Brak mu pewności siebie, jest wrażliwy na krytykę, zdanie innych osób często jest dla niego ważniejsze niż to, co on sam myśli na konkretny temat;
 - choleryk jest typem lubiącym dominować, a jego niekontrolowane emocje mogą szybko zamienić się w niezadowolenie, gniew, a nawet w agresję, budzącą strach wśród innych ludzi³⁰. W tym przypadku temperament determinuje reakcje na informacje, co powoduje, że prezenter nie wie, jak zostały one przyjęte, zrozumiane i zaakceptowane.

Omawiane kwestie potwierdzają badania przeprowadzone wśród studentów w latach 2010-2018, kiedy to badaniu poddano ok. 500 osób. Studenci, mając do wykonania projekt według dostarczonego im schematu, w 80% nie dostosowywali się do wytycznych i opracowali powierzone im zadania według własnych koncepcji i to wówczas zadano im pytanie

²⁹ Osoby te bardzo często nie nawiązują kontaktu wzrokowego, nie rozumieją np. ironii, sarkazmu, metafor. Do znanych na całym świecie osób, które miały objawy zespołu Aspergera należą między innymi: Thomas Jefferson, Albert Einstein, Wolfgang Amadeusz Mozart oraz polska noblistka Maria Skłodowska-Curie. [<https://portal.abczdrowie.pl/zespol-aspergera>].

³⁰ Temperament, <https://www.poradnikzdrowie.pl/psychologia/rozwój-osobisty/temperament-czym-jest-rodzaje-temperamentu-aa-AYng-k6Py-JybJ.html> [dostęp: 8.12.2021].

– dlaczego nie stosują się do wymagań? Struktura ich odpowiedzi kształtowała się w następujący sposób:

- 40% odpowiedziało, że nie zrozumieli polecenia, mimo że zostało ono w sposób jasny i klarowny zaprezentowane na pierwszych zajęciach,
- 30% za przyczynę niedostosowania się do wskazówek nauczyciela podało skupienie się na własnych koncepcjach przy realizacji projektu,
- 20% sugerowała się typowymi schematami zawartymi w innych publikacjach,
- 10% nie podało żadnego powodu.

Przekazywanie takim osobom informacji jest mocno utrudnione, gdyż nie potrafią oni uwzględnić uwag przełożonych i wykonują zadania według własnych koncepcji. Natomiast ich stosunek do innych osób cechuje: obojętność, brak empatii, a nawet ignorancja. Przeprowadzone i opisane badania upoważniają do wnioskowania za pomocą analogii, że taki podział determinuje przekształcanie informacji w różnych grupach inaczej, i aby została ona dobrze zrozumiana, to należy dotrzeć do każdej z tych osób osobno. Rozpoznanie barier komunikacyjnych w znacznym stopniu może ułatwić proces komunikowania się, co wymaga opracowania różnorodnych sposobów prezentowania i przekazywania informacji.

Struktura informacji w etno-emergentingu

Thomas Samuel Kuhn wprowadził pojęcie „paradygmatu” jako zbiór pojęć i teorii danej nauki, uogólnił w nim aprobowane osiągnięcia w dziedzinie nauki, które w określonych warunkach umożliwiają modelowe rozwiązania problemów³¹, za pomocą wzorców, standardów i modeli. Na ich podstawie można dopiero wygenerować określone reguły i teorie, które zastosowanie znajdują w praktyce przekazywania informacji. Nowy paradygmat przekazywania informacji można budować w oparciu o konsolidację etnometodologii i emergencji, gdzie informacje o obiektach, zdarzeniach i ideach można ująć w jedną spójną strukturę, nazwaną etno-emergentingiem. Został on zdefiniowany jako dodatkowe, niekontrolowane i nieświadomione zjawisko, powstające w wyniku przekazywania przez interlokutorów informacji na różne tematy, różnym gremiom i to na różnych forach. Jego zadaniem będzie prezentacja struktury informacji, przez wykorzystanie:

- intersubiektywności, czyli możliwości odczytywania symboli zawartych w wypowiedziach innych osób,
- zawrotności rozumianej jako emocje mające bezpośredni wpływ na tworzące się interakcje pochodzące z przekazywanych informacji,
- cech osobowościowych poszczególnych osób zaangażowanych w proces komunikowania się.

Dla zobrazowania wymienionych cech można dodać, iż nowy paradygmat będzie pełnił rolę katalizatora, soczewki, pryzmatu, a nawet krzywego zwierciadła, po przejściu których dotrze do odbiorców zupełnie inna informacja niż ta, jakiej życzyłby sobie nadawca.

³¹ T. S. Kuhn, *Struktura rewolucji naukowych*, Warszawa 2001, s. 10.

Ten proces można nazwać „deformingiem”³², czyli kształtowaniem informacji w wyniku działania dysfunkcji, różnych stylów uczenia się i przypadłości związanych z zespołem Aspergera. Jego przejawem jest „własne zdanie” skierowane do osoby, grupy lub audytorium. Typowymi cechami deformingu są: trudności w nawiązywaniu nowych znajomości i utrzymanie starych; nietypowe zachowania podczas wyrażania własnych myśli; problemy z koncentracją; spontaniczne reagowanie na bodźce zewnętrzne, a nawet agresja w stosunku do otoczenia. Zaś jego brak charakteryzuje się: zrozumieniem zagadnienia; akceptacją przydzielonych do wykonania działań oraz precyzją ich wykonania.

Strukturę informacji można rozumieć jako paradygmat zdeterminowany relacjami zbudowanymi na bazie: faktu, prawdy, abstrakcji, fikcji i kontrastu, które oddziałując na siebie, tworzą post-informację, czyli „zanalizowaną” wiadomość zdolną do kształtowania przyszłości, co ilustruje rys. 1.

Rys. 1. Struktura post-informacji

Źródło: Opracowanie własne – J. Dworaka

Istota post-informacji została zilustrowana za pomocą przykładów, gdzie:

- **faktem**, czyli rzeczywistym wydarzeniem zachodzącym teraz lub zaistniałym w przeszłości, a będzie to wydarzenie, które można było zaobserwować, usłyszeć, poczuć, dotknąć lub posmakować³³. Czasem dla podkreślenia jego znaczenia używa się określenia – fakt dokonany, a jest to sytuacja, która ukazuje, że zmiany są nieodwracalne i nie pozostawiają złudzeń ich zaistnienia³⁴. Fakty można mierzyć z pomocą dostępnych przyrządów.

Przykładowo: dom ma szerokość 10 m, długość 12 m i wysokość 8 m stoi przy ulicy Jasnej 5 w Raciborzu, radio emituje dzięki o natężeniu 50 dB, samochód wytwarza

³² Określenie zaproponowane przez autorów niniejszego artykułu.

³³ Fakt, <https://sjp.pwn.pl/sjp/fakt;2557417.html> [dostęp: 8.12.2021].

³⁴ Fakt, <https://dobryslownik.pl/slowo/fakt/12749/> [dostęp: 8.12.2021].

spaliny w ilości 2,2 CO g/km³⁵, na wykładzie było 34 studentów, kupiłem miód spadziowy, w którym zawartość cukrów prostych czyli glukozy i fruktozy wynosiła 40 %³⁶.

- **prawdą** będą wyniki subiektywnej oceny każdego człowieka, przekazywane innym osobom. Prawdę można więc wyrazić za pomocą subiektywnych kryteriów wziętych pod uwagę w procesie jej artykułowania.

Przykładowo są to określenia typu: dom stoi prosto; radio gra głośno; samochód wytwarza dużo spalin; na wykładzie było dużo osób; dobry miód. Prawda jest tu rozumiana, jako własna ocena zachodzących zjawisk, wyrażona na podstawie: zaistniałych faktów, pozyskanej informacji; zdobytej wiedzy, posiadanego doświadczenia, wrodzonej intuicji i inteligencji.

- **abstrakcja** będzie rozumiana jako pojęcie ogólne, niemające odpowiednika w żadnym konkretnym przedmiocie³⁷. Do jego zakresu należeć będą wszelkie hipotetyczne obiekty, takie jak model, wzorce i norma przedstawione wybranym społecznościom celem umożliwienia im dokonywania porównań, przez stosowanie analogii, przenośni, kontekstów, czasu i przestrzeni.

Przykładowo: dom stoi prosto tylko wówczas, gdy jego parametry mieszczą się w granicach tolerancji wynikającej z przyjętych norm; radio gra głośno, gdy wysokość dźwięku przekracza 100 dB, co uważane jest za próg przyjemności słuchania, natomiast gdy poziom dźwięku osiągnie 120 dB należy go uznać za szkodliwy dla zdrowia, ponieważ jest to granica, której przekroczenie powoduje liczne dolegliwości; na wykładzie powinno być co najmniej 13 studentów, co stanowi niezbędne minimum do prowadzenia zajęć na danym roku; miód uważany będzie za prawdziwy, jeżeli tylko wówczas, gdy zasadnicze parametry jakościowe świadczące o jego pochodzeniu będą zgodne z Polską Normą /PN-88/A-77626/ szczegółowo określającą wymagania w zakresie jakości handlowej miodu³⁸;

- **fikcją** będą poglądy wyrażające coś ogólnikowego, bez wyraźnego odniesienia do rzeczywistości, a także pomysły niemożliwe do zrealizowania lub obiekty niemające odpowiednika w żadnym konkretnym przedmiocie³⁹. Fikcję można ocenić za pomocą emocji, jakie ona wywołała, mimo tego, że jej charakterystyczną cechą jest to, że nie ilustruje żadnego obiektu i sama jej forma zależy wyłącznie od wyobraźni tego, kto ją tworzy. Będą to różnego typu przenośnie, takie jak: dom zapada się w nicość, radio gra na czarno, samochód wytwarza brunatny obłok, studenci na wykładzie są zainteresowani niebieskimi migdałami, miód poprawia samopoczucie wszystkim ssakom.

³⁵ Analiza spalin w silnikach benzynowych, <https://przegladoponiarski.pl/art/11020/analiza-spalin-w-silnikach-benzynowych.html> [dostęp: 9.12.2021].

³⁶ Parametry jakościowe miodu, <http://wzp-krakow.pl/poradnik/id/57.html> [dostęp: 9.12.2021].

³⁷ Abstrakcja, <https://sjp.pwn.pl/sjp/abstrakcja;2438476.html> [dostęp: 9.12.2021].

³⁸ Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3.10.2003 r. w sprawie szczegółowych wymagań w zakresie jakości handlowej miodu, <http://wzp-krakow.pl/poradnik/id/57.html> [dostęp: 9.12.2021].

³⁹ <https://sjp.pwn.pl/sjp/abstrakcja;2438476.html> [dostęp: 9.12.2021].

Przykładami będą porównania:

- negatywne: *dom stoi prosto jak wieża w Pizzie; spaliny jak pętla wkrótce nas udu- szą; klienci zachowują się tak, jakby tkwili jeszcze w socjalizmie; widzę, jak dom pogrąża się w smogu zniszczenia,*
 - pozytywne: *miód jak zdrowie wypływa z ula; podpisana umowa jak błyskawica zmieni pozycję naszej firmy w otoczeniu,*
 - neutralne: *słodycz jak skarb zmagazynowano w wyrobach cukierniczych.*
- **kontekst** pozwoli na wyodrębnienie syntetycznego obrazu rzeczywistości, celem określenie wartości informacji dla użytkownika oraz uznania tego, czy jest ona: pilna, zrozumiała a przede wszystkim aktualna, czyli w jakim stopniu jest przydatna w danym momencie do działań praktycznych⁴⁰. Mogą to być słowa, zdania lub określenia burzące zaufanie, co w konsekwencji sprawi, że będą czynnikiem mobilizującym do podejmowania działań. Natomiast jeżeli nie posiadają wartości logicznej, nie można ich uznać - czy są one fałszem lub prawdą⁴¹. Jednak samo pojawienie się kontekstu nasuwa obawy, że z dużym prawdopodobieństwem może zaistnieć taki stan rzeczy, który miałby być przez te zdania opisywany⁴². A także kontrast, który nie tylko uwypukla, retuszuje i upiększa istniejący stan rzeczy za pomocą skojarzeń, analogii i konotacji, lecz także skłania do refleksji i wyrażania swoich obaw i lęków.

Przykładowo kontekst może mieć charakter patriotyczny, społeczny, polityczny, religijny itp.

Przedstawione w strukturze informacji elementy mogą wzajemnie na siebie oddziaływać, przyczyniając się tym samym do kreowania zjawisk emergentnych, a ich wyniki umożliwiają posługiwanie się znanymi metodami wnioskowania, celem zinterpretowania zachodzących zmian.

Część II (praktyczna) – kodyfikacja informacji

Nowe sposoby wyrażania własnych przemyśleń powinny zatem skupić się na pozyskaniu odpowiedzi na określone kwestie wyrażone następującymi pytaniami: (1) Jakie zdarzenia muszą zajść, aby można było się w pełni zrozumieć? (2) Jak osoby należące do różnych grup tworzą, odczytują i stosują reguły porozumiewania się? (3) W jaki sposób dotrzeć z informacją do osób dysfunkcyjnych i zdominowanych cechami ograniczającymi zdolność porozumiewania się? (4) Jak wspólna tożsamość, pozwala na nawiązywanie bliskich relacji tylko w obrębie jednej grupy?⁴³ (5) Jaka struktura informacji generuje zjawiska emergentne?

⁴⁰ Przetwarzanie informacji, https://mfiles.pl/pl/index.php/Przetwarzanie_informacji [dostęp: 9.12.2021].

⁴¹ P. Boghossian, The Status of Content, „The Philosophical Review” 1990, 99 (2), 157-184.

⁴² D. Dennett, *Rzeczywiste wzorce*, [w:] *Analityczna metafizyka umysłu*, (red.) M. Miłkowski, R. Poczobut, IFiS PAN, Warszawa 2008, s. 299-325.

⁴³ Można zauważyć, że katolicy najchętniej nawiązują relacje z katolikami, ateści z ateistami, sportowcy ze sportowcami, a zwolennicy partii Y najlepiej czują się we własnym gronie.

Odpowiedzi będą pomocne w opracowaniu metody klasyfikowania informacji jako zbioru ustrukturyzowanych relacji pomiędzy faktem, prawdą, abstrakcją, fikcją i fantazją, co pozwoli odróżnić przekaz wiarygodny od niewiarygodnego, rzetelny od nierzetelnego oraz demagogię od treści zagadnienia. Ponadto zbiór ten umożliwi akceptację własnego punktu widzenia i pozwoli na zweryfikowanie go przez odpowiednią jego kodyfikację. Proces ten nie spowoduje zniszczenia informacji, czy też jej zużycia, lecz pozwoli na prezentację danych, zebranych z różnych dostępnych źródeł, w jedną spójną, koherentną i aktualną strukturę nadającą działaniom użytkownika sens.

Analiza poszczególnych elementów struktury informacji pozwoli na ich rozróżnienie poprzez wyselekcjonowanie i zidentyfikowanie jej cech, celem wyeliminowania subiektywnych ocen i zobiektywizowania prezentowanych treści, co obrazuje tabela 1.

Tab. 1. Struktura kodyfikacji informacji.

	Fakt <i>zdarzenie</i> <i>obiektywne</i>	Prawda <i>zdarzenie</i> <i>subiektywne</i>	Abstrakcja <i>zdarzenie</i> <i>obiektywne</i>	Fikcja <i>zdarzenie</i> <i>subiektywne</i>	Fantazja <i>zdarzenie</i> <i>subiektywne</i>
Kol. 1	Kol. 2	Kol. 3	Kol. 4	Kol. 5	Kol. 6
Przykład „1”	+		+	+	+
Przykład „2”	+	+	+		
*	*	*	*	*	*
Przykład „N”	+		+		

Źródło: opracowanie własne.

Kolumna 1 to przykłady informacji poddane analizie. Kolumna 2 będzie informowała o faktach i ma ona charakter prezentacji zdarzeń, które już zaistniały. Kolumna 3 to prawda wyrażona za pomocą emocji, i to ona pokazuje sposób interpretacji zdarzeń przez nadawców oraz odbiorców informacji, w kontekście ich wiedzy, doświadczenia czy osobowości. Kolumna 4, jest weryfikatorem wiarygodności informacji i osób ją prezentujących, co będzie świadczyło o trafności i wiarygodności wypowiedzianych przez nich porównań⁴⁴, natomiast porównania tendencyjne zostaną uznane za manipulację⁴⁵. Kolumna 5 pokazuje,

⁴⁴ Przykładowo:

- zarobki w firmie w porównaniu do średniej krajowej w tym roku wzrosły o 200 zł;
- w porównaniu do obowiązujących norm, w ciągu pięciu lat zanieczyszczenie powietrza wzrosło o 10%; wody wzrosło o 5%, ziemi wzrosło o 2%;
- w porównaniu do wzorca, jakim dla Ełku jest Pisz – liczba wypadków samochodowych w badanym okresie wzrosła o 15%;
- w porównaniu do największego konkurenta, liczba wyprodukowanych aut w tym roku zmalała o 7%;
- w porównaniu do minimum socjalnego, średnia emerytur w tym roku była na takim samym poziomie.

⁴⁵ Przykładowo:

- zarobki w firmie, w porównaniu do oczekiwań pracowników w tym roku wzrosły tylko o 200 zł;
- z przeprowadzonych ankiet wynika, że w tym roku stan zanieczyszczenia: powietrza; wody i ziemi był niezauważalny dla mieszkańców Gdańska;
- w porównaniu do wzorca, jakim dla Ełku jest Pisz - liczba osób cieszących się dobrym zdrowiem, jak

jak można w niekonwencjonalny sposób przekształcić informacje – przykładowo stosując ją w reklamie⁴⁶, zaś kolumna 6 zilustruje sposób wykorzystania informacji w formie fantazji i tu jako przykład podano reklamę społeczną⁴⁷. Brak posegregowania informacji na fakty, prawdy, abstrakcję, fikcję i fantazję powoduje, że może być ona źródłem intryg, matactw i nadużyć, zaś jej skodyfikowanie pokaże, które jej elementy zostały wykorzystane w procesie jej przesyłania innym osobom, grupom czy instytucjom.

Podsumowanie

Wprowadzenie nowego pojęcia „etno-emergentingu” do sfery posługiwania się informacją, ma na celu zaprezentowanie sposobów identyfikowania zakłóceń w czasie transmisji danych od nadawcy do odbiorcy. Etnometodologia, kładąc szczególny nacisk na rozpoznanie w codziennych „rytuałach” zakodowanych „samo-przez-się-zrozumiałych” wyrażen, ukazuje, jak wszelkie niedomówienia w postaci zwrotów potocznych i wrodzonych dysfunkcji mnogą zmieniać sens różnych wiadomości. Natomiast „emergencja” oznaczająca powstawanie nowych jakościowo różnych cech obiektów, odnosi się do samoistnego interpretowania faktów jako prawd, abstrakcji i fikcji – wynikających z kontekstu prezentowanej informacji. Odziaływanie tych dwóch czynników na siebie prowadzi dodatkowo do zamazania istoty przekazywanych wiadomości w ramach szeroko rozumianej komunikacji interpersonalnej. Wyartykułowana, opisana i skodyfikowana w artykule struktura informacji pozwala na bezproblemowe odróżnienie jej składników, co może zaowocować tym, że proces porozumiewania się między osobami pochodzącymi z różnych środowisk stanie się łatwiejszy, prostszy i bardziej zrozumiały.

Bibliografia

1. Abstrakcja, <https://sjp.pwn.pl/sjp/abstrakcja;2438476.html> [dostęp: 9.12.2021].
2. Analiza spalin w silnikach benzynowych, <https://przegladoponiarski.pl/art/11020/analiza-spalin-w-silnikach-benzynowych.html> [dostęp: 9.12.2021].
3. Boghossian P., *The Status of Content*, „The Philosophical Review”, 1990, nr 99(2), 157-184.
4. Chmielewski A., *Rzeczy i wartości. Humanistyczne postawy edukacji ekonomicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1999.
5. Dennett D., *Rzeczywiste wzorce [w:] Analityczna metafizyka umysłu*, (red.) M. Miłkowski, R. Poczobut, IFiS PAN, Warszawa 2008.

wynika za badań ankietowych w badanym okresie, wzrosła o 15%,

- w porównaniu do skutków ocieplenia klimatu, nie wpłynęły na produkcję samochodów największego producenta
- w porównaniu do minimum socjalnego Europy, średnia emerytura w Polsce znacznie wzrosła.

⁴⁶ Przykładowo są to slogany: Czar kawy; Pyszny jogurt; Puszyste ptasie mleczko; Czarująca kawa; Naturalny serek; Naturalny aromat; Smak natury.

⁴⁷ Przykładowo są to slogany: Brunatny aromat kawy; Jogurt z E499; Z ołowiowego mleka; Jeszcze bardziej tuczące ptasie mleczko; Czarująca kawa z pól trzeciego świata; Sztuczny serek; Plastikowy aromat; Smak zanieczyszczeń.

6. Duraj-Nowakowa K., *Teoria systemów a pedagogika*, WN WSP, Kraków 1992, s. 123.
7. Dworak J., *Zarządzanie emergencją w szkołach wyższych*, [w:] *Humanistyczne i społeczne aspekty biznesu i zarządzania*, (red.) L. Karczewski, H. Kretek, Politechnika Opolska, Opole 2019.
8. Dysgrafia, <https://www.hellozdrowie.pl/dysgrafia-na-czym-polega-i-jak-ja-rozpoznać-cwiczenia-na-dysgrafii/> [dostęp: 8.12.2021].
9. Dyskalkulia, <https://www.medonet.pl/choroby-od-a-do-z,dyskalkulia---czym-jest-i-jakie-sa-jej-rodzaje-,artykul,1726991.html> [dostęp: 8.12.2021].
10. Dysleksja – problem dziecka, rodziców i nauczycieli, <http://www.zs-starawies2.pl/index.php/aktualnosci/36-dysleksja-problem-dziecka-rodzicow-i-nauczycieli> [dostęp: 8.12.2021].
11. Dysleksja – specyficzne trudności w uczeniu się, <https://www.medonet.pl/zdrowie,dysleksja---przyczyny--rodzaje--objawy-i-diagnoza--jak-pomoc-dziecku-z-dysleksja-,artykul,1725251.html> [dostęp: 8.12.2021].
12. Dysortografia, <https://www.hellozdrowie.pl/dysortografia-na-czym-polega-i-jak-ja-rozpoznać/> [dostęp: 8.12.2021].
13. Fakt, <https://dobryslownik.pl/slowo/fakt/12749/> [dostęp: 8.12.2021].
14. Fakt, <https://sjp.pwn.pl/sjp/fakt;2557417.html> [dostęp: 8.12.2021].
15. Garfinkel H., *Studia z etnometodologii*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
16. Kinestetyk, <https://dobryslownik.pl/slowo/kinestetyk/223907/> [dostęp: 8.12.2021].
17. Korohoda W., *Myśli i opinie wybranych przyrodników o emergencji i redukcjonizmie w biologii*, [w:] *Struktura i emergencja*, (red.) M. Heller, J. Mączka, PAU–OBI-Biblos, Kraków–Tarnów 2006.
18. Kuhn T. S., *Struktura rewolucji naukowych*, Warszawa 2001.
19. Lewes G.H., *Problems of Life and Mind*, Kegan Paul, Trench, Turbner & Co., London 1875.
20. Magier E., *Etnometodologia*, „Teraźniejszość - Człowiek - Edukacja” 2000, nr 4, s. 44.
21. Majewska-Bator M., Bator P., *Źródła wiedzy zewnętrznej wykorzystywane przez przedsiębiorstwa w działalności gospodarczej* [w:] *Sources of the external knowledge*, (red.) M. Majewska-Bator, P. Bator, <http://31.186.81.235:8080/api/files/view/12833.pdf> [dostęp: 7.12.2021].
22. Materska K., *Informacja w organizacjach społeczeństwa wiedzy*, Wydawnictwo SBP, Warszawa 2007.
23. Obiektywne opinie, <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/obiektywne-opinie;9803.html> [dostęp: 7.12.2021].
24. Parametry jakościowe miodu, <http://wzp-krakow.pl/poradnik/id/57.html> [dostęp: 9.12.2021].
25. Przetwarzanie informacji, https://mfiles.pl/pl/index.php/Przetwarzanie_informacji [dostęp: 9.12.2021].
26. Rozporządzeniu Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 3.10.2003 r. w sprawie szczególnych wymagań w zakresie jakości handlowej miodu, <http://wzp-krakow.pl/poradnik/id/57.html> [dostęp: 9.12.2021].
27. Skibiński A., *Gregory Bateson i kontekstowa teoria komunikacji. Różnica, która czyni różnicę, i wzorzec, który łączy*, <http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/2850/1/Adam%20Skibi%C5%84ski%20-%20Gregory%20Bateson%20i%20kontekstowa%20teoria%20komunikacji.pdf> [dostęp: 12.12.2021].
28. Słuchowiec, <https://www.mjakmama24.pl/edukacja/pomoc-w-nauce/sluchowiec-jak-pomoc-w-nauce-sluchowcowi-aa-D5dN-5tkw-61xc.html> [dostęp: 8.12.2021].
29. Temperament, <https://www.poradnikzdrowie.pl/psychologia/rozwoj-osobisty/temperament-czym-jest-rodzaje-temperamentu-aa-AYng-k6Py-JybJ.html> [dostęp: 8.12.2021].
30. Turner J. H., *Struktura teorii socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1985.

31. Wzrokowiec, <https://www.mjakmama24.pl/dziecko/starsze-dziecko/wzrokowiec-kto-jest-i-jak-sie-uczy-aa-vCe9-CtY5-5Ye7.html> [dostęp: 8.12.2021].
32. Zespół Aspergera, <https://portal.abczdrowie.pl/zespol-aspergera>.

Dane kontaktowe

Janusz Dworak, dworakjanusz@wp.pl

Henryk Kretek, Henryk.kretek@polsl.pl

